

**Kultura i nauka w stosunkach polsko-włoskich (1945–1989):
konteksty, trudności, osiągnięcia¹**

Culture and Science in Polish-Italian Relations (1945–1989):
Contexts, Difficulties, Achievements

Dariusz Jarosz

Instytut Historii im. T. Manteuffla, Polska Akademia Nauk, Polska
e-mail: djarosz@ihpan.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7882-8532

Maria Pasztor

Uniwersytet Warszawski, Polska
e-mail: g.pasztor@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0001-7665-2994

Abstract

The article contains a brief analysis of Polish-Italian cultural and scientific relations between 1945 and 1989. The authors based their findings not only on the literature on the subject, but above all on archival documents stored in both Polish and Italian central archives. This made it possible to indicate the dynamics of these relations, which depended primarily on changes in the international political situation during the various periods of the Cold War.

¹ W artykule wykorzystano wyniki badań wcześniej publikowane m.in. w: Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Skazani na podległość. Z dziejów stosunków polsko-włoskich 1945–1958*, Warszawa: ASPRA-JR 2013; eidem, *Nie tylko Fiat. Z dziejów stosunków polsko-włoskich 1945–1989*, Warszawa: Scholar 2018; eidem, „Odwilż” w *polско-włoskich stosunkach kulturalnych i naukowych w latach 1955–1958*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2012, nr 1–2, s. 339–352; eidem, *Polско-włoskie relacje kulturalne i naukowe w latach 1945–1954*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2013, t. 47, nr 1, s. 191–208; Dariusz Jarosz, *Kultura i nauka w relacjach między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską w latach 1959–1970*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2018, z. 1, s. 41–68.

Keywords

Polish-Italian relations in the 20th century, Italian Institute of Culture, Polish Institute of Culture, Italian Studies in Poland, Polish Studies in Italy, Polish-Italian cultural and scientific exchanges

Kiedy zainteresowani badacze próbują analizować relacje międzypaństwowe PRL z krajami Zachodu, zwykle koncentrują się na relacjach politycznych i (już w mniejszym stopniu) na stosunkach gospodarczych, w tym szczególnie na finansach i wymianie handlowej. Kwestie kultury i nauki są przeważnie traktowane jako coś drugoplanowego, silnie uzależnionego od aktualnego stanu stosunków politycznych między Zachodem a blokiem wschodnim. Jest to pogląd prawdziwy w tym sensie, że w warunkach zimnowojennej konfrontacji polityka wielkich mocarstw mocno wpływała na kształt bilateralnych kontaktów kulturalnych i naukowych państw, które znalazły się (jak Polska i Włochy) po przeciwnych stronach żelaznej kurtyny. Nie stoi w sprzeczności z tą opinią stwierdzenie, że w pewnych warunkach kontakty te nabierały większego znaczenia, stawały się forpocztą szerszych zmian o poważnym znaczeniu. W niniejszym studium wskazujemy, jaka była treść tych relacji oraz jaki szerszy kontekst polityczny wpływał na ich przebieg. Nasza analiza została uporządkowana przy zastosowaniu cezur chronologicznych uwzględniających ważne wydarzenia tak z zakresu polityki zagranicznej i dyplomacji obu państw, jak też bilateralnych kontaktów kulturalnych i naukowych².

Lata 1945–1949

Pisaliśmy już o tym w innym miejscu³, że dla Warszawy i Rzymu stosunki kulturalne i naukowe w drugiej połowie lat 40. XX wieku nie stanowiły priorytetu we wzajemnych relacjach. Tak jak w przypadku innych państw Zachodu, kwestią kluczową dla Rzymu było uzyskanie odszkodowania za mienie włoskie znacjonalizowane w Polsce na mocy dekretu z 3 stycznia 1946 roku. Niezwykle ważna z punktu widzenia włoskiego rządu była spłata polskich długów przedwojennych i różne konsekwencje gospodarcze traktatu pokojowego z Włochami, jak również „ekspektatywy” na owocną wymianę handlową. Do tego dochodziły silne w latach 1945–1946 konflikty z instytucjami kulturalnymi i naukowymi związanymi z II Korpusem Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, stacjonującym we Włoszech.

² Szersze wyjaśnienie zastosowanych cezur – zob. Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 13–16.

³ Eidem, *Polsko-włoskie relacje*, s. 191–208.

Nie znaczy to, że w stosunkach kulturalnych i naukowych panował zastój. Przejawem aktywności na tych polach były: wystawa współczesnego malarstwa włoskiego otwarta w warszawskim Muzeum Narodowym 10 kwietnia 1946 roku oraz wizyta dwudziestu włoskich naukowców, którzy odwiedzili Polskę w dniach 25 maja–10 czerwca 1947⁴.

Zorganizowano również uroczystości mickiewiczowskie, upamiętniające powstanie Legionu Polskiego we Włoszech i „Wiosnę Ludów” (w 1948), oraz obchody chopinowskie w 1949 (w setną rocznicę śmierci kompozytora)⁵. Dzięki zaangażowaniu ambasadora RP w Rzymie, Stanisława Kota, do stolicy Italii przyjechał prof. Jan Dąbrowski jako delegat Polskiej Akademii Umiejętności (PAU). W jej imieniu przejął on zarząd nad Stacją Naukową i Biblioteką Polską (od listopada 1946)⁶.

W 1945 roku zostały zainicjowane rozmowy mające na celu reaktywowanie działających już przed wojną w Polsce: Instytutu Włoskiego (Istituto Italiano di Cultura) i Towarzystwa Dante Alighieri. I choć obie instytucje zainaugurowały pracę w grudniu tego samego roku w Krakowie, to ich działalność wkrótce zamarła. Narastanie zimnowojennej konfrontacji spowodowało, że polskie czynniki rządowe stopniowo rezygnowały z pomysłu rozwijania Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Włoskiej formalnie powołanego do życia w lutym 1948 roku⁷.

⁴ W składzie delegacji, która odbyła rozmowy we wszystkich dużych ośrodkach akademickich, jak również z czynnikami oficjalnymi w Warszawie (w tym z ministrem oświaty Stanisławem Skrzeszewskim), znaleźli się m.in.: wybitny sławista Giovanni Maver, chemik Giulio Natta – późniejszy laureat Nagrody Nobla, językoznawca Giacomo Devoto i prawnik Edoardo Volterra. O relacji Devoto z tej wizyty – zob. Andrzej Zieliński, *Giacomo Devoto i jego podróż do Polski (1947)*, w: *Włochy a Polska – wzajemne spojrzenia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej w Uniwersytecie Łódzkim 15–17 października 1997 r.*, red. Jan Okoń, współpr. Michał Kuran, Magdalena Kwiec, Łódź: Katedra Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych Uniwersytetu Łódzkiego 1998, s. 238–248; Bronisław Biliński, *50-lecie Stacji Naukowej PAN w Rzymie 1927–1977*, cz. II: *Trzydzieści lat w służbie nauki i narodowi*, „Nauka Polska” 1979, nr 1, s. 45; idem, *Tradizione e innovazione nel dialogo scientifico polacco-italiano (1945–1969)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum 1971, s. 21–22; Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej: AMSZ), z. 6, w. 8, t. 1247, *Notatka*, Warszawa 2 VI 1947, k. 42.

⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), 237/XXII/613, *Raport polityczny ambasady RP w Rzymie nr 4/49*, 9 VI 1949, k. 25.

⁶ Piotr Hübner, *Sila przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja” 1994, s. 49; Tadeusz P. Rutkowski, *Stanisław Kot 1885–1975. Biografia polityczna*, Warszawa: DiG 2000, s. 371–375.

⁷ AMSZ, z. 6, w. 83, t. 1266, *A. Rapacki do Zarządu Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Włoskiej*, 15 X 1948, k. 57; AMSZ, z. 6, w. 83, t. 1266, *Notatka nt. Walnego Zebrania Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Włoskiej*, Warszawa 6 II 1948 r., k. 51; Archivio Ministero degli Affari Esteri – Roma (dalej: AMAE), AP 1946–1950, Polonia, 1145, *Ministero degli Affari Esteri, Appunto per la Direzione Generale Affari Politici*, Roma 29 II 1948, k. nlb.

Stalinizm: pod znakiem „Al di là” (1950–1954)

Konfrontacyjny trend w dwustronnych relacjach znacznie wzmocnił się od 1950 roku i powodował nasilenie negatywnych emocji wraz z narastaniem komplikacji w sytuacji międzynarodowej.

Te okoliczności miały realny wpływ na trudności we współpracy. Odbiło się to chociażby na sieci lektoratów języka polskiego we Włoszech. Jeszcze w styczniu 1947 roku ambasador Kot monitorował Warszawę o pieniądze na ich utrzymanie we Florencji, Turynie, Neapolu, Wenecji, Padwie, Rzymie, Mediolanie i Pizie (lektor florencki)⁸. Nie udało się tego w pełni dokonać. Z polskich archiwaliów wynika, że w 1951 roku funkcjonowały one w Mediolanie, Wenecji, Pizie i Padwie⁹, a w 1953 – we Florencji, Pizie, Wenecji i Padwie¹⁰.

Włoscy dyplomaci donosili do swej rzymskiej centrali o wzrastającej sowietyzacji polskiego życia kulturalnego, w tym twórczości artystycznej, co oznaczało poddanie tych dziedzin mechanizmowi coraz ostrzejszej cenzury. Niepokój budziła akcja oczyszczania bibliotek w Polsce z książek uznanych za politycznie „wrogie”¹¹.

Co warte podkreślenia, ówczesna i tak rachityczna wymiana naukowa, kulturalna i artystyczna była skrupulatnie reglamentowana nie tylko przez Warszawę. Włoskie czynniki oficjalne niezwykle szczegółowo kontrolowały gości z Europy Wschodniej (w tym z Polski). Dzieła artystyczne pochodzące zza żelaznej kurtyny były wzajemnie skrupulatnie cenzurowane (dotyczyło to m.in. filmów, sztuk teatralnych, literatury, wystaw)¹². Rzym mocno sprzeciwiał się prezentowaniu we Włoszech dzieł artystycznych mających jednoznaczną, prokomunistyczną wymowę polityczną (jak to było w przypadku chociażby wystawy polskiego plakatu w Turynie w dniach 15–20 października 1950 roku)¹³.

⁸ AAN, Ministerstwo Oświaty (dalej: MOŚ), 868, *Ambasador St. Kot do Ministra Oświaty*, Rzym 31 I 1947, k. 23.

⁹ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą (dalej: KWKzZ), 63, *Sprawozdanie z wykonania wymiany kulturalnej pomiędzy Polską a Włochami za okres od 1 XI 1950 r. do 30 IV 1951 r.*, k. nłb.

¹⁰ AAN, KWKzZ, 63, *Sprawozdanie z wymiany kulturalnej między Polską i Włochami w 1953 roku*, k. nłb.; AAN, KWKzZ, 63, *Spis lektoratów języka polskiego w krajach kapalistycznych [1952 lub 1953]*, k. 30. Zob. również: Małgorzata Sierotnik-Mastrangelo, *Katedra Języka i Literatury Polskiej w Rzymie*, w: *Polonia włoska. Wybór artykułów z Biuletynu Informacyjnego „Polonia Włoska” z lat 1995–2009*, Rzym: Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej 2010, s. 141–144; Agnieszka Szol, *Polacy i polonistyka w Turynie*, w: *Polonia włoska. Wybór artykułów*, s. 150–153; Jolanta M. Żurawska, *Katedra Języka i Literatury Polskiej na Uniwersytecie L’Orientale w Neapolu*, w: *Polonia włoska. Wybór artykułów*, s. 154–155.

¹¹ AMAE, AP 1946–1950, Polonia, 1145, *Ambasciata d’Italia a Varsavia al Ministero degli Affari Esteri*, *Telespresso n. 4647/1915*, 30 XII 1950, k. nłb.

¹² Zob. m.in.: AMSZ, z. 8, w. 22, t. 290, *Sprawozdanie polityczne nr 2 Ambasady RP w Rzymie za okres od 20 I do 28 II 1951*, k. 96–107; AMSZ, z. 8, w. 39, t. 505, *Raport nr 12 Ambasady PRL w Rzymie za grudzień 1952 r.*, k. 78–82.

¹³ AMAE, AP 1946–1950, Polonia, 1145, *Ambasciata d’Italia a Varsavia al Ministero degli Affari Esteri*, *Telespresso n. 30/2*, 6 I 1951, k. nłb.

Nie lepiej było w przypadku kontaktów naukowych, które w istocie rzeczy zamarły – bo jak inaczej traktować informację polskich czynników oficjalnych, że w okresie między listopadem 1950 roku a kwietniem 1951 **jedynymi** efektami współpracy na tym polu były:

- wymiana czasopism i wydawnictw, która ograniczyła się do przekazania 41 z nich oddziałowi PAU w Rzymie; w zamian otrzymano pewną liczbę czasopism włoskich;
- otrzymanie dwóch monografii z dziedziny slawistyki w celu przekazania ich do tłumaczenia i wydania polskim instytucjom wydawniczym (Arturo Cronia, *Introduzione allo studio della filologia slava* [Wprowadzenie do studiów nad filologią słowiańską] i Carlo Verdiani, *Il problema dell'origine degli slavi* [Problem pochodzenia Słowian]);
- przygotowanie kilku artykułów o Polsce do Wielkiej Encyklopedii Włoskiej;
- przesłanie na Kongres Ftyzjologów w Neapolu referatów dr Janiny Misiewicz: *Historia badań nad gruźlicą i Walka z gruźlicą w Polsce*¹⁴.

O słabej obecności kultury polskiej we Włoszech świadczyła niewielka liczba tłumaczeń książek polskich na język włoski. Odpowiednia bibliografia, obejmująca lata 1945–1950, liczy 50 pozycji o bardzo różnorodnej tematyce i charakterze¹⁵. W 1952 roku trwały prace nad tłumaczeniem na język włoski *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza (przez Marię Czubek-Grassi, lektorkę języka polskiego na uniwersytecie w Mediolanie) i *Pokolenia* Bohdana Czeszki (przez prof. Luigięo Ciniego)¹⁶, a w 1953 – trzeciego tomu *Lalki* Bolesława Prusa i *Krystka z Warszawy* Janiny Broniewskiej¹⁷.

Symbolem propagandowej ideologizacji i skrajnej polityzacji w relacjach Włoch z krajami bloku wschodniego (w tym z Polską) była wystawa pod dwuznacznym tytułem „Al di là”¹⁸. Została otwarta (przy udziale członków rządu włoskiego) przez ośrodki emigracyjne w Rzymie 6 maja 1953 roku¹⁹. Polskie służby dyplomatyczne opisywały ją w sposób następujący:

¹⁴ AAN, KWKzZ, 63, *Sprawozdanie z wykonania wymiany kulturalnej pomiędzy Polską a Włochami za okres od 1 XI 1950 r. do 30 IV 1951 r.*, k. 19–26.

¹⁵ AAN, KWKzZ, 76, *Bibliografia dzieł polskich wydanych w tłumaczeniu włoskim w okresie 1945–1950 włącznie*, k. 224–227.

¹⁶ AMSZ, z. 8, w. 39, t. 505, *Raport nr 12 ambasady PRL w Rzymie za grudzień 1952*, k. 81–82.

¹⁷ AMSZ, z. 8, w. 39, t. 505, *Sprawozdanie z działalności Attachatu Kulturalnego w okresie od 15 VI do 28 VII 1953*, k. 380–381. Katalog Biblioteki Narodowej nie zawiera włoskiego tłumaczenia *Krystka z Warszawy*. Co do *Lalki*, to tenże katalog wskazuje, że tłumaczenie poszczególnych części powieści Prusa (pod tytułem *La bambola*) ukazało się dopiero w latach 1961–1962. Autorka przekładu to Aurora Beniamino. Powieść ukazała się w Edizioni Paoline w Mediolanie.

¹⁸ „Al di là” w tym wypadku można tłumaczyć jako „W zaświatach”, co miało oznaczać życie w zniewolonych krajach bloku wschodniego. Szerzej – zob. Maria Pasztor, *The “Al di là” exhibition as an episode of propaganda Cold War in Italy in 1953*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, t. 54, nr 3, s. 205–224.

¹⁹ *Historia dyplomacji polskiej*, t. VI: 1944/45–1989, red. Wojciech Materski, Waldemar Michowicz, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2010.

zorganizowana jest ogromnym kosztem, ma działać przede wszystkim na wyobraźnię widza i przedstawić nasze kraje m.in. Polskę jako jedno wielkie więzienie i teren eksploatacji ze strony Związku Radzieckiego. Służą temu odpowiednie dekoracje i reżyserie: półciemność, druty kolczaste, drzwi z łańcuchów, spreparowane fotografie, mapy z oznaczonymi „obozami koncentracyjnymi”, spisy „zamordowanych”, zdjęcia śledzących oczu itp. Z głośników przytłumionym głosem powtarzane są nieustannie słowa: „jesteś śledzony”, „90 milionów niewolników”, „to samo może nastąpić we Włoszech”. Na ruchomym pasie przesuwają się różnego rodzaju artykuły codziennego użytku, których cena przeliczona jest na liry, by wykazać wysokość kosztów utrzymania. Dwa aparaty filmowe równocześnie wyświetlają oszczerce, odpowiednio zmontowane krótkometrażówki. Na jednej z nich widać Bolesława Bieruta w towarzystwie dzieci w czasie wizyty u Wilhelma Piecka. Komentarz mówi o „szkole-więzieniu” i „popularyzowaniu przywódców komunistycznych”. Przy 18 aparatach telefonicznych można usłyszeć zeznanie „uciekierów politycznych” o prześladowaniach „za żelazną kurtyną”. [...] Przy wyjściu widnieją napisy: „wystawa ta poświęcona jest narodom poddanym opresji i skierowana jest przeciwko prześladowcom: twoim głosem wyborczym możesz się uratować”²⁰.

Na szczęście reprezentowany przez tę wystawę model stosunków kulturalnych oparty o polityczną konfrontację stopniowo ulegał istotnej ewolucji. Impulsem dla niej stała się śmierć Stalina w 1953 roku i jej polityczne skutki. Przemiany, jakie wówczas nastąpiły, miały wpływ na stosunki międzynarodowe w tym okresie. Ale ów wpływ nie ograniczał się do wydarzeń pierwszoplanowych z punktu widzenia „gier” wielkich mocarstw. Czy – a jeżeli tak, to w jaki sposób i od kiedy – owe zmiany znalazły wyraz w relacjach kulturalnych i naukowych na linii Rzym–Warszawa?

Odwilż 1955–1958

Do pierwszych zauważalnych przejawów „nowego otwarcia” w kontaktach kulturalnych i naukowych między oboma krajami doszło w 1955 roku. Przybrały one postać wizyt, które obok celów naukowych i kulturalnych służyły nawiązaniu i rozbudowie sieci kontaktów. Jednym z pionierów na tym polu był prof. Leopold Infeld, który został zaproszony przez włoskie ośrodki naukowe do wygłoszenia wykładów na temat teorii względności²¹. W tym samym roku wykłady z zakresu nauk matematycznych wygłosili: prof. Waław Sierpiński (na uniwersytetach w Rzymie, Katanii, Messynie i Palermo) oraz prof. Kazimierz Kuratowski²².

Na polu humanistyki podobną do nich rolę odegrał prof. Kazimierz Wyka, który po powrocie z Italii sformułował wiele postulatów dotyczących zwiększenia obecności kultury polskiej we Włoszech²³. Udało mu się nawiązać kontakty z polonistami włoski-

²⁰ AMSZ, ZD w. 36, t. 437, *Szyfr. nr 4963 z Rzymu nadany 10 V 1953 r.*, k. 452.

²¹ AAN, KWKzZ, 227, *Notatka dotycząca pobytu prof. Infelda we Włoszech [maj 1955]*, k. nlb.

²² „Dokumentacja Prasowa. Przegląd najważniejszych wydarzeń w kraju i za granicą”, Warszawa: Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa” 1955, s. 719.

²³ AAN, KWKzZ, 225, *Wnioski i dezyderaty K. Wyki po pobycie we Włoszech [przed 26 XI 1955]*, k. nlb.; AMSZ, z. 8, w. 53, t. 722, *Notatka z rozmowy z ambasadorem Włoch z dn. 12 II 1955 r.*, k. nlb.

mi, umożliwił ich udział w zorganizowanym we wrześniu 1956 roku przez Uniwersytet Warszawski wakacyjnym kursie dla profesorów, wykładowców i lektorów slawistyki. Włoskimi uczestnikami tego kursu byli: Nico Contieri, lektor języka polskiego, doc. dr Dan Di Sarra, wykładowca literatury polskiej i bułgarskiej, dr Ute Schwab, lektorka języka niemieckiego, dr Dario Staffa, asystent seminarium slawistycznego (wszyscy z Istituto Universitario Orientale w Neapolu), prof. dr Carlo Verdiani, kierownik Instytutu Filologii Słowiańskiej na uniwersytecie we Florencji, oraz Gabriela Verdiani²⁴.

Włoscy slawiści i lektorzy języka polskiego z Rzymu, Florencji, Neapolu i Wenecji uczestniczyli (w 1955 roku) w uroczystościach mickiewiczowskich w Polsce. Przyjął ich minister spraw zagranicznych Adam Rapacki. W trakcie spotkania upominali się o możliwość częstszych odwiedzin w Polsce, ufundowanie kilku stypendiów krótkoterminowych (3–4-miesięcznych) dla młodych pracowników naukowych z katedr polonistyki w celu podniesienia kwalifikacji, regularne zaopatrywanie lektoratów języka polskiego w niezbędne książki. Postulowali również umożliwienie włoskim studentom polonistyki przyjazdu do Polski w okresie wakacyjnym dla pogłębienia znajomości języka²⁵.

„Nowe otwarcie” w dwustronnych relacjach kulturalnych zostało podkreślone przez znaczące wydarzenia wystawiennicze. Pierwsze z nich to wystawa „Canaletto–Gieryski”, otwarta we wrześniu 1955 roku przy okazji XVII Międzynarodowego Kongresu Historii Sztuki w Wenecji w miejscu reprezentacyjnym – w Palazzo Grassi przy Canal Grande.

Drugie to zainaugurowana 16 kwietnia 1956 roku w Muzeum Narodowym w Warszawie ekspozycja „Portret Wenecki od Tycjana do Tiepola”, zorganizowana przez włoskie Ministerstwo Oświaty i polskie Ministerstwo Kultury i Sztuki. Równocześnie Muzeum Narodowe i Państwowy Instytut Sztuki przygotowały wystawę malarstwa włoskiego XVII i XVIII wieku w zbiorach polskich²⁶.

Od 1954 roku polskie filmy o różnym charakterze zaczęły gościć na rozmaitych pokazach i festiwalach we Włoszech. Część z nich była organizowana przez powiązane z komunistami Towarzystwo Przyjaźni Włosko-Polskiej²⁷.

Włochy stały się również coraz częstszym celem wizyt polskich artystów. Już w styczniu i lutym 1956 roku w Italii przebywała grupa plastyków (prof. Jerzy Fedkowicz, Magdalena Więckówna, Franciszek Duszeńko, Zdzisław Głowacki i Jan

²⁴ AAN, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego (dalej: MSZw), 529, *Lista uczestników Kursu Wakacyjnego zorganizowanego w miesiącu wrześniu 1956 roku przez Uniwersytet Warszawski dla profesorów, wykładowców i lektorów slawistyki (w szczególności filologii polskiej) na uniwersytetach zagranicznych*, k. 39.

²⁵ „Dokumentacja Prasowa. Przegląd najważniejszych wydarzeń w kraju i za granicą” 1955, s. 954. Uroczyste posiedzenie Komitetu Neofilologicznego PAN poświęcone czterechsetnej rocznicy urodzin Torquata Tassa odbyło się 16 grudnia 1955 roku. Uczestniczyła w nim czteroosobowa delegacja włoska. Zob. M.B., *Sprawozdanie z uroczystości ku czci Torquata Tassa*, „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1956, nr 2, s. 101–103.

²⁶ „Dokumentacja Prasowa. Przegląd najważniejszych wydarzeń w kraju i za granicą” 1956, s. 373.

²⁷ AMSZ, z. 8, w. 60, t. 836, *Raport polityczny Ambasady PRL w Rzymie za okres lipiec 1956–luty 1957*, k. 40.

Tarasin). Pobyt został wykorzystany na zwiedzanie Rzymu, Arezzo, Florencji, Mediolanu, Wenecji i Padwy. Polscy twórcy wzięli również udział w zjeździe związku artystów włoskich²⁸.

W marcu 1956 roku we Włoszech przebywała grupa polskich architektów (Edmund Goldzamt, Kazimierz Bienkowski, Kazimierz Piechotka, Jerzy Romański, Stanisław Spyt i Jan Wellenger). W programie ich pobytu znalazło się zwiedzanie Rzymu, Wenecji, Mediolanu i Florencji, w tym również współczesnych dzielnic mieszkaniowych i pracowni architektonicznych²⁹.

Okazją do wizyty w Polsce grupy wybitnych włoskich slawistów (należeli do niej m.in. Giovanni Maverà, Ettore Lo Gato, Marina Bersano Begey i Ugo Della Seta) była wielka sesja naukowa zorganizowana przez Polską Akademię Nauk w kwietniu 1956 roku z okazji setnej rocznicy śmierci Adama Mickiewicza³⁰. Tematyka polskiego romantyzmu gościła na łamach „Ricerce Slavistiche” – organu Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Rzymskiego (L’Istituto per l’Europa Orientale) oraz Seminarium Slawistycznego Istituto Universitario Orientale w Neapolu³¹. Mimo nasilenia tych kontaktów problemem ważnym i nierozwiązywalnym była tzw. nieekwiwalentność wymiany kulturalnej i naukowej między Warszawą a Rzymem. O ile znalezienie chętnych na wyjazd do Włoch nie sprawiało zwykle kłopotów (pomijając kwestię mizernych stypendiów przyznawanych przez rząd włoski), to skłonienie Włochów do wyjazdu do Polski było trudniejsze. Byli oni również dość umiarkowanie zainteresowani tłumaczeniem dzieł polskich na język włoski. Liczba tłumaczeń z włoskiego na polski w 1955 roku wynosiła 23 pozycje i w następnych latach zmniejszyła się do kilkunastu rocznie, co stanowiło niecałe 2% ogółu tłumaczeń (liczonych w egzemplarzach) z innych języków obcych na polski³².

Bez wątplenia sukcesem okresu „odwilży” było również ożywienie dotychczas wegetującej Stacji Naukowej PAN w Rzymie wraz z biblioteką pod energicznym kierownictwem prof. Bronisława Bilińskiego – byłego prorektora Uniwersytetu Wrocławskiego i zastępcy Sekretarza Wydziału I PAN, od 1954 roku profesora filologii klasycznej na Uniwersytecie Warszawskim³³. To dzięki niemu w Stacji zaczęły odbywać się odczyty wybitnych naukowców (jako pierwsi wygłosili je: Jan Dąbrowski, Zbigniew

²⁸ AAN, KWKzZ, 227, *Sprawozdanie z podróży do Włoch artystów plastyków 27 I–28 II 1956 r.*, k. nlb.

²⁹ AAN, KWKzZ, 227, *Sprawozdanie Jerzego Romańskiego z wyjazdu grupy architektów do Włoch (marzec 1956)*, Warszawa 25 IV 1956, k. nlb.

³⁰ Jan Okoń, *Giovanniego Maverà list z Polski roku 1956*, w: *Włochy a Polska – wzajemne spojrzenia*, s. 249–253.

³¹ Andrzej Zieliński, *Polonistyka we Włoszech 1945–1965*, „Przegląd Humanistyczny” 1968, nr 4, s. 189.

³² Obliczenia własne na podstawie: „Ruch Wydawniczy w Liczbach”, t. I–IV, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1955–1959.

³³ AMSZ, z. 8, w. 69, t. 961, *PAN do MSZ Departament Prasy i Informacji na ręce dyrektora Doma-gały*, Warszawa 17 VIII 1956, k. 21.

Makarczyk i Mieczysław Brahmery³⁴. To otwarcie na wyjazdy naukowe i kulturalne do Włoch było ewidentne, ale bynajmniej nie tak szerokie jak w przypadku innych państw Zachodu.

Lata 1959–1970

Polsko-włoskie relacje kulturalne i naukowe Rzymu z Warszawą u schyłku lat 50. i w latach 60. XX wieku w zasadzie nie ulegały jakimś dużym „turbulencjom” wywołanym napięciami sytuacji międzynarodowej. Nawet udział Wojska Polskiego w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 roku nie spowodował spektakularnych konfliktów i napięć między Rzymem a Warszawą. Strona włoska zdobyła się na przedłużenie procesu ratyfikacji umowy kulturalnej z 1965 roku (do marca 1969)³⁵. Dużo mniejsze znaczenie miała odmowa otwarcia wystawy na temat odbudowy i budowy nowych kościołów w Polsce w 1966 roku, oficjalnie uzasadniana negatywnym stanowiskiem Watykanu³⁶.

Aktem prawnym o największym, pierwszorzędym znaczeniu dla dwustronnej wymiany kulturalnej była podpisana 25 marca 1965 roku polsko-włoska umowa (konwencja) kulturalna³⁷. Obie strony zobowiązały się w niej przede wszystkim do udzielania sobie wszelkiej pomocy w zakresie współpracy naukowej i kulturalnej, w tym szczególnie do: 1) popierania „wymiany profesorów oraz innych pracowników naukowych, badaczy, przedstawicieli środowisk twórczych i studentów między uniwersytetami, instytutami i szkołami obu krajów oraz udzielania im wszelkich możliwych ułatwień w wykonywaniu ich zadań”; 2) „zapewnienia w niektórych uniwersytetach i w innych szkołach wyższych własnego kraju nauki języka oraz zaznajamiania z kulturą i cywilizacją drugiej Umawiającej się Strony za pośrednictwem katedr i lektoratów oraz, w miarę możliwości, poprzez wymianę lektorów”³⁸.

W art. 2 zapisano, iż rząd PRL wyraża zgodę na utworzenie w Warszawie przez rząd włoski czytelnicy, która miała rozwijać działalność o charakterze naukowym i kulturalnym. W zamian strona włoska wyrażała zgodę na dalsze utrzymywanie w Rzymie

³⁴ AMSZ, z. 8, w. 69, t. 961, *Sprawozdanie z działalności Stacji Naukowej PAN w Rzymie r. 1957/58*, k. 124.

³⁵ AMSZ, 23/76, w. 8, *Stosunki polsko-włoskie [1969]; Oświadczenie Rządowe z dnia 21 kwietnia 1969 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych Umowy kulturalnej między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Włoskiej, sporządzonej w Warszawie dnia 25 marca 1965 r.*, Dz.U. 1969 nr 15 poz. 105.

³⁶ AMSZ, 43/70, *Polsko-włoskie sprawy dwustronne. Komplet materiałów na wizytę A. Fanfaniego w Warszawie*.

³⁷ Umowa kulturalna między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Włoskiej sporządzona w Warszawie dnia 25 marca 1965 r., Dz.U. 1969, nr 15, poz. 104.

³⁸ Ibidem.

przez PAN Stacji Naukowej. W innych zapisach umowy deklarowano ułatwienia w zakresie wymiany i tłumaczenia książek i innych publikacji o charakterze naukowym, kulturalnym i oświatowym oraz organizowanie wystaw z tych dziedzin.

Umowa zapowiadała ustanowienie stypendiów naukowych (art. 5), popieranie wymiany i zakupu filmów oraz organizowanie pokazów filmowych (art. 7). Deklarowano również popieranie wymiany artystów i imprez artystycznych, współpracę w zakresie działalności radiowej, telewizyjnej, prasowej oraz w dziedzinie sportu i turystyki. Dla wykonania umowy ustanowiona została Komisja Mieszana, która miała opracowywać roczne i kilkuletnie programy współpracy kulturalnej oraz koordynować ich wykonanie³⁹.

Z włoskiego punktu widzenia kwestią szczególnie ważną było powołanie, na mocy cytowanej umowy, Czytelni Włoskiej w Warszawie, otwartej w 1965 roku⁴⁰. Nowa placówka kulturalna dysponowała czytelnią z biblioteką, salą konferencyjną (jednocześnie kinową), pomieszczeniem na prowadzenie nauki języka włoskiego oraz biurem⁴¹.

O codzienną obecność kultury polskiej we Włoszech i włoskiej w Polsce miało dbać kilka najważniejszych instytucji, dla których ta aktywność była obowiązkiem statutowym.

Przede wszystkim miały to czynić towarzystwa zajmujące się stosunkami kulturalnymi z Polską. Najważniejsze z nich to rzymskie *Associazione italiana per i rapporti culturali con la Polonia*⁴². Było ono ściśle powiązane z Włoską Partią Komunistyczną (WPK), a swoją działalność uzgadniało z Ambasadą PRL w Rzymie⁴³. W 1963 roku firmowało wystawę na temat polskiego ruchu oporu w okresie drugiej wojny światowej w Bolonii oraz cykl imprez w ramach Tygodnia Kultury Polskiej w Rzymie (3–8 czerwca 1963)⁴⁴. *Associazione* organizowało również konferencje naukowe („konwenia”) dotyczące tak historii, jak i bieżącego funkcjonowania PRL (m.in. polityki rolnej, systemu oświaty i nauki)⁴⁵.

Odpowiednikiem polskim stowarzyszeń włoskich było Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Włoskiej (od 12 czerwca 1965 roku Towarzystwo Polsko-Włoskie) na czele z Jarosławem Iwaszkiewiczem⁴⁶. Wśród prowadzonych przez Towarzystwo działań o charakterze kulturalnym i naukowym trzeba wymienić organizację licznych odczytów polskich i (rzadziej) włoskich naukowców na temat Włoch i związków Polski

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ AMSZ, 24/70, *Tezy do rozmów z Prezydentem Włoch, G. Saragatem*, Warszawa, 6 X 1965, k. nlb.

⁴¹ Archivio Centrale dello Stato, Roma, Aldo Moro, busta 81, *L' Ambasciata d'Italia a Varsavia, Visita di Saragat a Varsavia, Influenze della cultura italiana in Polonia*, 14 X 1965.

⁴² AMSZ, 6/8, w. 64, *Raport polityczny Ambasady PRL w Rzymie za okres od 1 stycznia do 31 VII 1964*; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: IPN), BU 1585/23119, *ZG Towarzystwa Polsko-Włoskiego do Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy*, 15 V 1969, k. 2–10.

⁴³ Archivio Fondazione Gramsci (dalej: AFG PCI), Esteri Polonia, mikr. 0493, *G. Pajetta al Comitato Centrale POUP*, 4 XII 1963, k. 194.

⁴⁴ AFG PCI, seria 1961–1965 Esteri, busta 30, fasc. 48, *Associazione Italia–Polonia*.

⁴⁵ AFG PCI, seria 1961–1965 Esteri, busta 38, fasc. 24, *Associazione Italia–Polonia*.

⁴⁶ AMSZ, z. 31/82, w. 3, *Szyfrogram nr 5774*, Warszawa 14 VI 1965.

i Italii, koncertów muzycznych z udziałem gości z Włoch oraz projekcji włoskich filmów fabularnych i dokumentalnych (w tym takich dzieł jak *La Strada* i *Walkonie*), a także wycieczek autokarowych do Włoch⁴⁷.

Jakie były najważniejsze skutki polsko-włoskiej wymiany kulturalnej w latach 60. XX wieku? Wśród manifestacji kultury włoskiej w Polsce wyróżniała się, ze względu na swą rangę, otwarta w maju 1962 roku wystawa „Sztuka Złotnicza Starożytny Italii”, zorganizowana przy udziale rządu Republiki Włoskiej z okazji 100-lecia Muzeum Narodowego w Warszawie, złożona z kilkuset eksponatów ze złota i srebra wypożyczonych z muzeów włoskich⁴⁸. W 1963 roku strona włoska prezentowała w Polsce własne wzornictwo przemysłowe, a w 1968 roku – współczesną sztukę włoską (poczynając od futuryzmu). W rewanżu publiczność włoska mogła zwiedzać wystawy: polskiej tkaniny artystycznej (we Florencji w 1969), „25 lat polskiego plakatu” (w Padwie w 1969) i współczesnej architektury polskiej (w Rzymie w 1969)⁴⁹.

W latach 60. widz włoski coraz częściej miał możliwość obejrzenia filmów polskich, chociaż głównie przy okazji różnych pokazów i festiwali; droga do kin komercyjnych okazała się jeszcze wówczas wyboista: w 1960 roku wyeksportowano do Włoch sześć polskich filmów długometrażowych, w 1965 – tylko dwa, w 1966 – żadnego, a w 1967 – jeden. W przypadku filmów włoskich prezentowanych w kinach polskich te liczby były znacznie większe (odpowiednio: 14, 13, 8 i 17)⁵⁰.

Coraz częściej we Włoszech gościły polskie teatry, których przedstawienia bywały autentycznym wydarzeniem artystycznym. Tak się stało w przypadku Państwowego Teatru Pantomimy z Wrocławia (w 1962), warszawskiego Teatru Narodowego w 1966 roku czy krakowskiego Teatru Cricot 2 w 1969⁵¹. Pochwalne recenzje zbierali polscy soliści (śpiewacy: Krystyna Szostek-Radkowa, Jerzy Kłodziński, pianiści: Jerzy Gajek i Teresa Rutkowska) oraz zespoły muzyki klasycznej z orkiestrą Filharmonii Narodowej na czele⁵². Wśród polskich artystów największe sukcesy odnieśli na Biennale w Wenecji Henryk Stażewski (w 1966 roku) oraz Józef Szajna i Władysław Hasior (w 1970)⁵³. We Włoszech występowały również polskie „sztandarowe” zespoły pieśni i tańca (w 1966 roku „Mazowsze” i „Śląsk”)⁵⁴.

Lata 60. to również okres rozwoju zapoczątkowanej już wcześniej współpracy radiofonii i telewizji obu państw. To dzięki tej kooperacji Polskie Radio uzyskało m.in. nagrania włoskiej muzyki etnicznej, oper i festiwalu w San Remo. W zamian strona

⁴⁷ Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 370.

⁴⁸ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy”, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne 1963, s. 694, 703.

⁴⁹ AMSZ, 16/77, w. 4, *Stosunki polsko-włoskie w okresie kwiecień 1967–styczeń 1972*, k. nlb.

⁵⁰ „Rocznik Statystyczny Kultury 1945–1967”, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 1969, s. 365, tab. 27(148).

⁵¹ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1970, s. 772.

⁵² Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 374.

⁵³ Ibidem, s. 375.

⁵⁴ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1967, s. 823.

włoska otrzymała nagrania „Mazowska”, „Śląska” i koncertów Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Współczesnej „Warszawska Jesień”⁵⁵. W latach 60. Polskie Radio organizowało Dzień Włoski (w dniu włoskiego święta narodowego 2 czerwca).

Dużo gorzej przedstawiała się współpraca telewizji. Za jeden z niewielu sukcesów na tym polu Warszawa uznała wyemitowanie w 1969 roku (na przełomie czerwca i lipca) pięciu filmów polskich oraz umieszczenie w telewizyjnych wiadomościach informacji w związku z rocznicą bitwy o Monte Cassino (18 maja) i Świętem Odrodzenia Polski (22 lipca)⁵⁶.

Lata 60. są ponadto ważne z punktu widzenia profilu działalności Stacji Naukowej PAN w Rzymie. Coraz bardziej ewoluowała ona w kierunku udzielania pomocy w zakresie nawiązywania kontaktów przedstawicieli nauk technicznych i ścisłych, a w mniejszym stopniu – humanistycznych. Polscy i włoscy uczeni wygłaszali tam referaty, których część publikowano (w serii „Conferenze”). Integralną część Stacji stanowiła biblioteka.

W tym okresie polscy i włoscy uczeni uzyskali możliwość częstszych niż wcześniej wyjazdów w ramach dwustronnej wymiany naukowej. To wtedy nawiązane zostały ściślejsze kontakty między Polską Akademią Nauk a włoską Accademia dei Lincei i Radą Narodową do spraw Badań Naukowych (CNR), między Naczelną Organizacją Techniczną (NOT) a Federacją Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych w Mediolanie (FAST) oraz między włoskim Narodowym Komitetem Energii Jądrowej (CNEN) a polskim Pełnomocnikiem Rządu do spraw Wykorzystania Energii Jądrowej. Współpracę nawiązywały lub kontynuowały uczelnie z obu krajów⁵⁷.

W okresie politycznej *détente* (1971–1980)

Ta atmosfera coraz owocniejszej współpracy kulturalnej i naukowej uległa dalszemu umocnieniu w latach 70. Bez wątpienia najbardziej istotną rolę w tym procesie odegrały odprężeniowe zmiany w stosunkach międzynarodowych. W przypadku relacji Rzym–Warszawa nie dochodziło do dużych napięć, gdyż obie strony miały świadomość ograniczeń swej pozycji w relacjach międzynarodowych. W związku z podpisaniem (a następnie ratyfikacją) Układu między PRL a RFN o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków z 7 grudnia 1970 roku kwestia trwałości granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej przestała być „żelaznym” tematem rozmów warszawskiej dyplomacji – również z władzami Republiki Włoskiej. Dwustronne dyskusje w sprawie odprężenia i bezpieczeństwa europejskiego nie doprowadziły do jakichś istotnych

⁵⁵ Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 378.

⁵⁶ AMSZ, 23/76, w. 8, *Stosunki polsko-włoskie*.

⁵⁷ Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 378–389.

ustaleń. O randze wzajemnych kontaktów w tym okresie świadczą wizyty na najwyższym szczeblu, w tym zwłaszcza Edwarda Gierka w Rzymie w listopadzie 1977 roku⁵⁸.

Taki kontekst polityczny sprzyjał nie tylko rozwojowi kontaktów naukowych i kulturalnych, ale również (a nawet przede wszystkim) zacieśnianiu więzi gospodarczych, co skutkowało podpisaniem wielu porozumień o współpracy na tym polu. Wskaźnik udziału Włoch w polskim imporcie wzrósł z 2% w 1971 roku do 3,3% w latach 1973–1974, choć potem (z powodu polskiego zadłużenia i kryzysu naftowego) zmniejszył się i w 1980 roku osiągnął wartość podobną do tej z roku 1971 (przy znacznie wyższych obrotach). Podobnym fluktuacjom podlegał polski eksport do Włoch. Symbolem współpracy polsko-włoskiej tego okresu był podpisany w 1971 roku kontrakt licencyjny między POLMOT-em i turyńskim Fiatem na produkcję i sprzedaż małolitrażowego Fiata 126⁵⁹.

W tych warunkach współpraca kulturalna rozwijała się jak nigdy dotąd. Czy natrafiała na jakieś polityczne utrudnienia? W zasadzie nie – poza nielicznymi wyjątkami. Bodaj najważniejszy z nich związany jest z Biennale w Wenecji, którego zarząd w 1977 roku zdecydował, że wydarzenie będzie odbywać się pod hasłami awangardowych poszukiwań w sztuce krajów Europy Wschodniej. W istocie rzeczy oznaczało to wyeksponowanie tzw. „dysydyntyzmu w kulturze”. Taką formułę imprezy oprotestowała oficjalnie Ambasada ZSRR w Rzymie, co dodatkowo wywołało napięcia i dyskusje na temat relacji sztuki i polityki⁶⁰.

Oliwy do ognia dołało zaproszenie na imprezę nie tylko przedstawicieli polskiej emigracji (Leszek Kołakowski, Stanisław Barańczak, Gustaw Herling-Grudziński, Krzysztof Pomian, Leopold Łabędź, Włodzimierz Brus i Jan Kott), ale również pozostałych w kraju twórców i działaczy opozycji (m.in. Adama Michnika, Jacka Kuronia, Edwarda Lipińskiego, Tadeusza Mazowieckiego, Tadeusza Konwickiego, Marka Nowakowskiego, Jacka Bocheńskiego, Jerzego Markuszewskiego i Andrzeja Wajdy)⁶¹. W tej sprawie odbywały się rozmowy na wysokim szczeblu z udziałem zainteresowanych stron. Dość powiedzieć, że do Polski udał się w tej sprawie prof. Enrico Crispolti, członek Komisji ds. Sztuk Wizualnych Biennale Weneckiego, a odpowiednie decyzje zapadały w gronie specjalnego zespołu propagandowego koordynującego działania krajów socjalistycznych we Włoszech. Rozmawiali na ten temat również ambasador

⁵⁸ AMSZ, 2/83, w. 2, *Projekt pilnej notatki z oficjalnej wizyty we Włoszech I Sekretarza Komitetu Centralnego PZPR, tow. Edwarda Gierka (28 listopada – 1 grudnia 1977 r.)*, k. nlb.

⁵⁹ Szerzej – zob. Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 334–336. Taki zapis znajduje się w umowie licencyjnej. Faktycznie 6 czerwca 1973 roku zmontowano w zakładach dawnej Fabryki Samochodów Małolitrażowych w Bielsku-Białej pierwsze egzemplarze Fiata 126p, z oryginalnych włoskich części, gdyż wcześniej, od 1972 roku w zakładach Fiata w Cassino, trwała już jego seryjna produkcja.

⁶⁰ AMSZ, 24/79, w. 18, t.119, *Szyfrogram nr 1013/IV z Rzymu nadany 24.10.1977; Szyfrogram nr 3077/I z Rzymu, 4 III 1977 (Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1977, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2009, s. 202–203)*.

⁶¹ AAN, KC PZPR, LVI-747, *Informacja MSW dot. imprezy kulturalnej we Włoszech pn. „Biennale Weneckie”*, k. nlb.

Włoch w PRL i wiceminister spraw zagranicznych Józef Czyrek⁶². Czy te naciski były skuteczne? Częściowo tak, skoro niektórzy z zaproszonych wycofali się z tej imprezy⁶³.

W latach 70. ramy oficjalnie negocjowanej współpracy kulturalnej, naukowej i naukowo-technicznej wyznaczały programy opracowywane przez Polsko-Włoskie Komisje Mieszane, powstałe już w latach 60.⁶⁴ Jakiego typu ustalenia tam zapadały? Jako przykład może posłużyć VI program polsko-włoskiej współpracy naukowej i kulturalnej podpisany 8 grudnia 1972 roku w Warszawie. Obejmował on przedsięwzięcia planowane na okres od 1 stycznia 1973 do 31 grudnia 1975 roku. Zaplanowano w nim m.in., że Accademia dei Lincei przyjmie w 1973 roku delegację PAN celem zawarcia bezpośredniego porozumienia o współpracy. W okresie ważności programu deklarowano poparcie dla organizacji przez PAN i Fundację Giorgio Cini IV konferencji na temat „Stosunki literackie i artystyczne między Polską, Wenecją i Włochami”. Obie strony zobowiązywały się popierać działalność Stacji Naukowej PAN w Rzymie i Czytelnicy Włoskiej w Warszawie. Ponadto wsparciem miały się cieszyć kontakty między: Uniwersytetem Warszawskim a Uniwersytetem w Camerino oraz Uniwersytetem we Florencji, UMCS i Uniwersytetem w Modenie, Uniwersytetem Jagiellońskim i Uniwersytetem w Bolonii, Uniwersytetem im. Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytetem w Ferrarze, Uniwersytetem Wrocławskim i Uniwersytetem w Salerno, Instytutem Fizyki Teoretycznej UW i Międzynarodowym Centrum Fizyki Teoretycznej w Trieście oraz między Instytutem Technologii Maszyn i Metaloznawstwa Politechniki Krakowskiej a Instytutem Technologii Mechanicznej Uniwersytetu w Pizie. Obie strony miały delegować po dziesięciu profesorów i docentów na okres 10–14 dni, celem wygłoszenia odczytów, wymiany doświadczeń, zaznajomienia z działalnością naukową i dydaktyczną poszczególnych szkół wyższych i instytutów naukowo-badawczych drugiego kraju. Deklarowano również poparcie dla organizacji w obu państwach seminariów prawniczych z udziałem 5–6 prawników z każdej strony.

Kontynuowana miała być wymiana podręczników szkolnych z zakresu geografii i historii „dla dokonania oceny i korekty rozdziałów, odnoszących się odpowiednio do każdego z krajów”⁶⁵.

Podobne regulacje dotyczyły lat późniejszych. Formy współpracy ulegały wzbogaceniu. W podpisanym w Rzymie 28 listopada 1975 roku programie tej współpracy na lata 1976–1978 przewidziano m.in. zorganizowanie w Wenecji w 1977 roku V symposium polsko-włoskiego pn. „Polska i Włochy u progu współczesności”. Rozważona

⁶² AAN, KC PZPR, LVI-747, [Notatka z zebrania w Wydziale Kultury KC PZPR], k. nlb.

⁶³ AAN, KC PZPR, LVI-747, *Thumaczenie z angielskiego listu Z. Krauze, bp.*; AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-821, *M. Kosioriewicz, I sekretarz Ambasady PRL w Rzymie, Biennale w Wenecji w świetle démarches Ambasady ZSRR*, [marzec 1977], k. nlb.

⁶⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-823, *Program współpracy kulturalnej, naukowej i technicznej między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską na lata 1979–1981*, k. nlb.

⁶⁵ AAN, MOŚ, 353, *VI Program współpracy kulturalnej i naukowej między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republiką Włoską*, Warszawa, 8 XII 1972, k. 21–38.

miała być kwestia zawarcia porozumienia o uznawaniu równoważności dyplomów i stopni naukowych nadawanych w obu krajach.

Przewidywano uruchomienie na kolejnych polskich uniwersytetach studiów italinistycznych. W tym celu strona włoska miała ułatwić skierowanie swoich wykładowców na Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Wrocławski i Uniwersytet Łódzki. Przewidywano kolejne spotkania naukowe na temat potrzeb italinistyki w Polsce i polonistyki we Włoszech. Wskazano również placówki naukowe Polski i Włoch, których współpracę zamierzano popierać. Ustalono ogólne ramy wymiany profesorów i docentów.

Strona polska poinformowała, że język włoski był już nauczany w dwóch polskich szkołach średnich (w Warszawie i Gdańsku) i wyraziła wolę rozszerzenia tego nauczania.

Przewidywano różne formy współpracy w zakresie plastyki, literatury, muzealnictwa i ochrony zabytków, teatru i muzyki, filmu, radia i telewizji, prasy, architektury, sportu i turystyki. W dalszej części programu ustalono przyjęcie delegacji indywidualnych w tych dziedzinach⁶⁶.

Zapowiadano realizację w okresie obowiązywania programu wielu wydarzeń kulturalnych, w tym m.in. Dni Filmu Włoskiego w Warszawie i Dni Filmu Polskiego w Rzymie oraz podobnych imprez na szczeblu regionalnym i municypalnym⁶⁷.

Wiele do życzenia pozostawiał jednak sposób realizacji tych porozumień. Rosnąca inflacja we Włoszech spowodowała, że już pod koniec 1974 roku strona włoska zdecydowała się podnieść wysokość stypendiów (ze 120 tys. do 150 tys. lirów), co jednak wiązało się ze skróceniem okresu ich trwania w ramach VI programu współpracy kulturalnej i naukowej – z 210 do 168 miesięcy⁶⁸. W styczniu 1977 roku strona włoska jednostronnie zmniejszyła liczbę miesięcy stypendialnych przyznawanych corocznie stronie polskiej na podstawie VII programu współpracy Kulturalnej i Naukowej na lata 1976–1978 ze 192 do 164 miesięcy. Pociągnęło to za sobą zmniejszenie liczby miesięcy stypendialnych przyznawanych stronie włoskiej⁶⁹.

Lata 70. to okres zacieśniania kontaktów telewizji polskiej i włoskiej, sformalizowanych w postaci protokołu o współpracy RAI – Radiotelevisione Italiana i Komitetu do spraw Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja”, podpisanego 20 września 1971 roku. Przewidywał on współpracę techniczną i pomoc udzielaną korespondentom oraz wymianę specjalistów i audycji⁷⁰.

⁶⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-828, *VII program współpracy kulturalnej i naukowej między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republiką Włoską*, [28 XI 1975], k. nlb.

⁶⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-823, *Program współpracy kulturalnej, naukowej i technicznej między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską na lata 1979–1981*, k. nlb.

⁶⁸ AMSZ, 10/79, w. 37, *Ocena realizacji VI programu współpracy kulturalnej i naukowej pomiędzy PRL a Włochami*, [lipiec 1975], k. nlb.

⁶⁹ AMSZ, 11/82, w. 23, *Sprawozdanie z działalności Stacji Naukowej PAN w Rzymie za rok 1976*, k. nlb.

⁷⁰ Archiwum Ośrodka Dokumentacji i Zbiorów Programowych TVP, 1308/39, *Grupa robocza RAI-TVP*, Rzym, 2–4 lutego 1972, k. nlb.

Na ile podjęte wysiłki w zakresie programowania wymiany kulturalnej okazały się skuteczne? Zachowane dokumenty zawierają elementy odpowiedzi na to pytanie.

Zacznijmy od kwestii fundamentalnej, już analizowanej dla okresów wcześniejszych. Liczba książek tłumaczonych z języka włoskiego na polski w latach 1971–1979 wynosiła kilkanaście tytułów rocznie, z tego literatury pięknej – od 7 w 1977 roku do 11 w 1979. W przypadku tłumaczeń z angielskiego ta liczba dochodziła do 300, z francuskiego – do ponad 100 (z tego z literatury pięknej odpowiednio od blisko 100 do prawie 40)⁷¹. Polski MSZ twierdził, że w latach 1971–1975 „na jedną pozycję polską [książkę – uzup. DJ, MP] wydaną we Francji przypadało 10 przekładów z literatury francuskiej, 6 ze szwedzkiej i 4 z włoskiej”. Podobna prawidłowość miała cechować inscenizacje dzieł dramaturgicznych i eksport filmów fabularnych⁷².

Dokumenty dotyczące polsko-włoskiej wymiany kulturalnej w latach 1976–1980 na tle innych krajów europejskich⁷³ świadczą o tym, że w pięcioleciu 1976–1980 odnotowano 48 wyjazdów polskich zespołów muzyki poważnej do Włoch i 7 przyjazdów takich zespołów włoskich do Polski. W przypadku zespołów folklorystycznych odpowiednie proporcje wynosiły 28:12. W tym samym czasie we Włoszech odbyły się 103 polskie wystawy sztuki, a w Polsce – 36 wystaw sztuki włoskiej.

Pod względem wyświetlanych filmów proporcje stopniowo się wyrównywały – przynajmniej w przypadku filmów długometrażowych. Polski widz mógł wówczas obejrzeć w kinach 32 filmy włoskie (wszystkie długometrażowe), podczas gdy włoski – 30 polskich filmów długometrażowych i 82 filmy krótkometrażowe.

To zainteresowanie polską kulturą dotyczyło również teatru. Jak już wzmiankowaliśmy wcześniej, występy Teatru Cricot 2, wrocławskiej Pantomimy czy Teatru Laboratorium to były wyjątkowe wydarzenia, a ich twórców uznawano za wybitne osobowości w dziedzinie teatru.

Coraz częściej prezentacje kultury polskiej we Włoszech przybierały formę dni lub tygodnia kultury polskiej (w Rzymie w 1973 roku⁷⁴, w Weronie w 1975⁷⁵, w Mediolanie w 1978⁷⁶, w Turynie i we Florencji w 1979⁷⁷) oraz tygodni filmów polskich. Szczególnym zainteresowaniem cieszyła się twórczość Andrzeja Wajdy – przeglądy jego filmów zorganizowano m.in. w Rzymie, Florencji, Padwie, Turynie i Neapolu⁷⁸. Wyrazem uznania dla polskiego reżysera ze strony włoskiej krytyki filmowej

⁷¹ Ustalenia własne na podstawie: „Ruch Wydawniczy w Liczbach” t. XVI (1970) – XXVI (1979), Warszawa 1972–1982.

⁷² AAN, KC PZPR, Wydział Kultury LVI-821, *Udział umów i porozumień w wymianie z europejskimi krajami kapitalistycznymi w zmniejszeniu ujemnego dla nas bilansu w upowszechnianiu kultury*, Warszawa, 15 II 1977, k. nlb.

⁷³ AAN, KC PZPR, LVI-616, K. Krzysztofek, *Stosunki kulturalne Polski z państwami KBWE*, Warszawa 1985, k. nlb.

⁷⁴ AMSZ, 11/77, w. 37, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Kulturalnego za 1973 r.*, k. nlb.

⁷⁵ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1976, s. 647.

⁷⁶ AMSZ, Dep. IV, 1/84, w. 2, *Departament Prasy, Współpracy Kulturalnej i Naukowej do Departamentu IV*, Warszawa, 31 X 1978, k. nlb.

⁷⁷ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1980, s. 547.

⁷⁸ Szarzej: Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 408–409.

było uhonorowanie go Premio David di Donatello „Luchino Visconti” – w uznaniu dla walorów artystycznych jego filmów oraz za różnorodność podejmowanej tematyki i całokształt osiągnięć twórczych⁷⁹.

Włoscy melomani dobrze oceniali koncerty polskich zespołów muzyki poważnej. W latach 70. występowały w Italii m.in.: Wielka Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia i Telewizji (WOSPRiT), Capella Bydgosciensis pro Musica Antiqua⁸⁰, Orkiestra i Chór PRiTV z Krakowa, zespół Fistulatores et Tubicinatores Varsovienses, Orkiestra Filharmonii Krakowskiej oraz Balet Teatru Wielkiego z Warszawy⁸¹.

Druga połowa lat 70. przyniosła również prezentację kilku ważnych wystaw opartych o zbiory włoskie. W 1977 roku otwarto m.in. ekspozycje mozaik z Rawenny oraz złotnictwa włoskiego⁸². Z kolei we Włoszech pokazywano wystawy: „Sztuka polska od Średniowiecza do Oświecenia” w 1975 roku oraz „Sztuka polskiej awangardy” w 1979⁸³.

Jak na tle dość dobrze rozwijającej się współpracy kulturalnej plasowały się kontakty naukowe? Częściowo informują o tym już wcześniej zanalizowane programy współpracy kulturalno-naukowej. W latach 1976–1977 liczba polskich stażystów, którzy wyjechali do Włoch, wynosiła odpowiednio: 170 i 187, podczas gdy w przypadku pobytów we Francji było to 575 i 605, a w USA – 278 i 305⁸⁴.

Włochy były ważnym celem delegacji naukowych badaczy z PAN. Na kontrakty i wyjazdy długoterminowe udało się tam w latach 70. od kilku pracowników naukowych Akademii w latach 1970–1972 do ponad 60 w latach 1979–1980. Było to mniej niż do Francji czy RFN.

Przyjazdy uczonych z Włoch były częste, ale zwykle krótkoterminowe; dłuższe pobyty zdarzały się dużo rzadziej niż w kierunku odwrotnym⁸⁵.

Kwestiami ułatwienia polsko-włoskich kontaktów naukowych dalej zajmowała się Stacja Naukowa PAN w Rzymie. W ramach popularyzacji nauki nadal organizowała referaty uczonych polskich i włoskich. Część z nich publikowano we wciąż kontynuowanej serii wydawniczej „Conferenze”⁸⁶.

⁷⁹ AMSZ, Dep. IV, 1/84, w. 2, *Departament Prasy*.

⁸⁰ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1972, s. 867.

⁸¹ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1975, s. 744; Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 409.

⁸² „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1978, s. 738.

⁸³ AMSZ, 3/84, w. 3, *Sprawozdanie Ambasady PRL w Rzymie za rok 1979*; Grażyna Bernatowicz, *Stosunki polsko-włoskie 1944–1989*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 1990, s. 191; Aleksandra Kedaj, *Najciekawsze skarby polskiej kultury na wystawie w Rzymie*, „Życie Warszawy” 1975, nr 120, s. 6.

⁸⁴ AAN, KC PZPR, mikrofilm 2910 (dawna sygnatura 1798), *Ocena i program rozwoju współpracy naukowej i technicznej z zagranicą. Materiał na posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR opracowany przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyzszego i Techniki w uzgodnieniu z Wydziałem Nauki i Oświaty KC PZPR*, Warszawa, czerwiec 1977, k. nlb.

⁸⁵ Na podstawie „Sprawozdań z Działalności Polskiej Akademii Nauk” w latach 1970–1980.

⁸⁶ AMSZ, 10/79, w. 37, *Ocena realizacji*.

Polskim i włoskim naukowcom reprezentującym kilka dyscyplin udało się doprowadzić do organizowania cyklicznych spotkań naukowych. Dotyczyło to m.in. historyków, którzy w lutym 1976 roku spotkali się w Lecce i Neapolu dzięki współpracy Komitetu Nauk Historycznych PAN, Centralnego Instytutu Badań Historycznych we Włoszech, Uniwersytetu w Lecce i Istituto Orientale w Neapolu⁸⁷. Rozszerzenie tych kontaktów nastąpiło po podpisaniu przez IH PAN i Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea w Rzymie umowy o współpracy (16 lutego 1979 roku)⁸⁸, potem odnawianej. Efektem tej współpracy było m.in. wydanie korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim, stanowiącej cenne źródło tak do badań nad dziejami Polski, jak i nad rewolucją francuską⁸⁹.

W ramach umowy PAN–CNR nawiązana została m.in. współpraca matematyków, którzy spotkali się w dniach 26–30 maja 1976 roku w Białowieży. Z kolei w lipcu tego roku w Pizie obradowało polsko-włoskie sympozjum na temat elastyczności w mechanice⁹⁰. To tylko kilka wybranych najważniejszych przykładów znacznie szerszej współpracy naukowej uczonych obu krajów. Na jej rozwoju po raz kolejny zaważyła „wielka polityka”.

Lata osiemdziesiąte

Lata 80. zaznaczyły się początkowo oziębieniem stosunków polsko-włoskich. Wprowadzenie stanu wojennego spotkało się z negatywnym stanowiskiem włoskich kół rządowych. Wyrazem rezerwy strony włoskiej było odkładanie terminu posiedzenia IX sesji Komisji Mieszanej dla ustalenia nowego programu współpracy kulturalnej, która w końcu zebrała się w dniach 13–15 lutego 1984 roku⁹¹.

Wśród najważniejszych ustaleń, jakie wówczas zapadły, znalazło się rozszerzenie zakresu działania Biblioteki Polskiej i Stacji PAN w Rzymie. Zintensyfikowana miała być współpraca z Accademia dei Lincei oraz z włoskimi uniwersytetami i instytucjami badawczymi, w tym z Fundacją Giorgio Cini w Wenecji. Nowo zawierane porozumienia między szkołami wyższymi miały być konkretne, określać tematy i zakres współpracy oraz formy i metody realizacji, a zwłaszcza warunki i sposób finansowania wymiany osobowej⁹².

⁸⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Nauki i Oświaty, LVIII-457, *Prof. B. Biliński do prof. J. Maciszewskiego, kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR*, Rzym 18 II 1976, k. nlb.

⁸⁸ Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 419.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 420.

⁹⁰ AMSZ, 11/82, w. 23, *Sprawozdanie z działalności Stacji Naukowej PAN w Rzymie za rok 1976*, k. nlb.

⁹¹ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *MSZ, J. Bauer, Notatka informacyjna Warszawa 17 lutego 1984*, k. nlb.

⁹² Z Załącznika nr 1 do protokołu wynika, że wśród polskich szkół wyższych umowy z włoskimi uniwersytetami i innymi instytucjami naukowymi posiadały wówczas: Uniwersytet Warszawski

Program przewidywał rozszerzenie nauczania języka polskiego we Włoszech, w tym podjęcie działań w celu wznowienia lektoratów na uniwersytetach w Padwie i Bolonii i powołania drugiego lektora polskiego na Uniwersytecie w Rzymie⁹³.

Zapisano w nim również propozycje imprez kulturalnych z udziałem artystów i zespołów z obu krajów. Zintensyfikowana współpraca miała objąć teatr, film, muzykę i sztuki plastyczne poprzez wymianę reżyserów, kierowników orkiestr i scenografów.

Postanowiono, że w każdym roku akademickim objętym programem obie strony będą miały do dyspozycji do 168 miesięcy stypendialnych, z tego część z przeznaczeniem na przyjęcie 10 włoskich studentów na wakacyjny kurs językowy organizowany

(z uniwersytetami w Padwie, Neapolu, Rzymie, Camerino, Bolonii, Sassari), Uniwersytet Jagielloński (z uniwersytetami w Bolonii, Rzymie, Udine, Padwie), Uniwersytet Łódzki (z uniwersytetami w Maceracie, Rzymie, Mediolanie, Neapolu, z Instytutem Astrofizyki CNR we Frascati), UMCS w Lublinie (z uniwersytetami w Modenie, Camerino, Lecce, z Konsorcjum Uniwersyteckim w Ascoli Piceno), Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (z uniwersytetami w Padwie i Parmie), Uniwersytet Wrocławski (z uniwersytetami w Trieście, Rzymie, Montedison, Perugii), Uniwersytet Śląski (z Uniwersytetem w Katanii), Akademia Ekonomiczna w Katowicach (z Uniwersytetem w Sienie), Politechnika Gdańska (z Uniwersytetem w Camerino), Politechnika Krakowska (z Uniwersytetem w Wenecji), Politechnika Warszawska (z Uniwersytetami w Parmie i Calabrii), Politechnika Śląska (z Uniwersytetem w Katanii), Politechnika Lubelska (z Politechniką w Turynie).

Poza umowami formalnymi współpracowały ze sobą: Uniwersytet Śląski i Uniwersytet we Florencji; Uniwersytet Wrocławski – z Instytutem Naukowym Ettorego Marojany w Erice na Sycylii, z Międzynarodowym Ośrodkiem Fizyki w Trieście oraz z Uniwersytetem we Florencji; Uniwersytet Warszawski – z uniwersytetami w Turynie, Wenecji, Florencji, Weronie, Pizie, z Fundacją im. Giorgia Ciniego i Akademią della Crusca we Florencji i CNR; Uniwersytet Jagielloński – z uniwersytetami w Neapolu, Pizie, Mediolanie, Katanii; Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie z Instytutem Automatyki w Rzymie.

Zob. AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *Załącznik nr 1 do IX Programu współpracy kulturalnej między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Włoskiej na lata 1984/1985/1986*, k. nlb.

⁹³ Z Załącznika nr 2 do programu wynika, że w tym czasie język i literatura polska były wykładane na następujących uniwersytetach: w Udine (jeden profesor, jeden lektor etatowy), w Wenecji (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor etatowy), w Genui (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor etatowy), w Genui (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor etatowy), w Neapolu (Uniwersytecki Instytut Orientalny: jeden profesor oddelegowany, jeden lektor z wymiany), w Rzymie („La Sapienza”: jeden profesor oddelegowany, jeden lektor z wymiany), w Bari (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor z wymiany), w Turynie (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor etatowy), we Florencji (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor z wymiany), w Mediolanie (jeden profesor oddelegowany, jeden lektor z wymiany), w Maceracie (jeden lektor etatowy) i w Pizie (jeden lektor etatowy). Język włoski oraz literatura włoska w tym samym czasie były wykładane w (w nawiasie podano liczbę pracowników naukowych): Uniwersytecie Warszawskim (Katedra Italianistyki, 14), Uniwersytecie Jagiellońskim (Zakład Italianistyki, 11), Uniwersytecie Lubelskim Marii Skłodowskiej-Curie (4), Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (Instytut Filologii Romańskiej, 2), Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Instytut Filologii Romańskiej, 2), w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie (3), Uniwersytecie Łódzkim (Instytut Filologii Romańskiej, 1), Politechnice Warszawskiej (2), Politechnice Wrocławskiej (1), Akademii Ekonomicznej w Katowicach (1). AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *IX Program współpracy kulturalnej między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Włoskiej na lata 1984/1985/1986*, bp.; Maria Pasztor, Dariusz Jarosz, *Nie tylko Fiat*, s. 426.

przez Uniwersytet Warszawski („Polonicum”) oraz 20 włoskich studentów slawistyki na kurs zimowy (również w „Polonicum”). W zamian strona włoska zobowiązała się gościć na swoich uczelniach 25 studentów na kursach letnich⁹⁴.

Kolejny, dziesiąty i ostatni w analizowanym okresie, polsko-włoski program współpracy kulturalnej na lata 1987–1989 został podpisany w Warszawie 26 lutego 1987 roku.

W swojej treści program nie zawierał jakościowo nowych zapisów. Warto jednak zwrócić uwagę, że obie strony wyraziły zainteresowanie prowadzeniem wymiany grup uczniów szkół średnich w wieku 15–19 lat na okresy 3–5 tygodni.

Strona włoska zadeklarowała rozszerzenie lektoratów języka włoskiego na polskich uczelniach oraz zamiar utworzenia katedry italianistyki na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z programu wynika, że już wówczas nauczanie języka włoskiego jako obowiązkowego odbywało się w wybranych liceach w Poznaniu, Warszawie i Krakowie, a Włosi chcieli je rozszerzyć na licea we Wrocławiu, Katowicach, Lublinie i Gdańsku. Postulowali również wprowadzenie języka włoskiego do programu telewizji polskiej.

Co do liczby przyznanych sobie stypendiów, to wzrosła ona do 200 przy niezmiennym kontyngencie Włochów na kursach językowych w „Polonicum” i Polaków na letnich kursach językowych we Włoszech⁹⁵.

Lata 80. są okresem, kiedy zainteresowanie Polską ze strony włoskiej jest dość duże, ale z przyczyn głównie politycznych, co wynika z dramatycznych wydarzeń, jakie wówczas miały miejsce (powstanie i aktywność „Solidarności”, wprowadzenie stanu wojennego, początki transformacji systemowej).

Świadectwem obecności kultury włoskiej w Polsce są tłumaczenia książek z włoskiego na polski, których liczba zwiększyła się z 11 w 1981 roku do 43 w 1989. Był to znaczny postęp w stosunku do okresów wcześniejszych, ale należy pamiętać, że większość tego wzrostu przypada na literaturę religijną i jest „odłożonym w czasie” efektem wyboru Karola Wojtyły na papieża. Liczba tłumaczeń włoskiej literatury pięknej i o innym charakterze nie uległa większej zmianie.

Dużo trudniej jest ustalić, jaka była liczba tłumaczeń polskiej literatury pięknej na język włoski. W 1987 roku miało być ich trzy (na 143 tłumaczenia polskiej literatury na całym świecie, w tym w RFN – 12, Francji – 3, Hiszpanii – 5, Japonii – 4)⁹⁶. W 1984 roku ukazały się włoskie tłumaczenia *Austerii* Juliana Strykowskiego, *Śledztwa* Stanisława Lema, *Mszy za miasto Arras* Andrzeja Szczypiorskiego i *Miesiący* Kazimierza Brandysa⁹⁷.

⁹⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *MSZ, J. Bauer*; AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *IX Program współpracy*.

⁹⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *X Program współpracy kulturalnej między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Włoskiej na lata 1987–1989*, k. nlb.

⁹⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury LVI-1866, *Promocja kultury polskiej za granicą. Działalność polskich ośrodków i instytucji kultury [1988]*; załącznik nr 6, k. nlb.

⁹⁷ AMSZ, 39/87, w. 5, *Raport polityczny Ambasady PRL w Rzymie za rok 1984*, k. nlb.

Odnalezione w aktach KC PZPR opracowania na temat stosunków kulturalnych Polski z zagranicą świadczą o tym, że wymiana kulturalna była niezbyt intensywna. Dotyczyło to zwłaszcza okresu stanu wojennego. Do Polski przyjeżdżało w latach 80. od jednego do kilku włoskich zespołów muzyki poważnej i folklorystycznej. Liczba wystaw polskich we Włoszech w tym okresie wahała się od kilkunastu w 1981 roku do jednej w 1982, a włoskich w Polsce – od jednej w 1982 do pięciu w 1983. Do rzadkości należały wówczas wystawienia sztuk polskich w teatrach włoskich (co najwyżej jedna rocznie). Nieco częściej gościła dramaturgia włoska w Polsce. Na podobnie niskim poziomie pozostawało wyświetlanie filmów polskich na ekranach telewizji włoskiej i włoskich w TVP⁹⁸.

Najbardziej spektakularnym osiągnięciem organizacyjnym, wzbogacającym infrastrukturę stosunków kulturalnych w tym okresie było powstanie Włoskiego Instytutu Kultury w Krakowie. Rzym jako precedens traktował otwarcie Instytutu Francuskiego w tym mieście w 1979 roku. Polskie czynniki oficjalnie nie uchylały się od dyskusji na ten temat, ale rzecz jasna postawiły kwestię wzajemności – co oznaczało w tym wypadku zgodę na otwarcie polskiego instytutu kultury w Rzymie⁹⁹. Strona polska stawiała *iunctim* między obiema sprawami¹⁰⁰. Odpowiednie porozumienie podpisano w trakcie wizyty w Rzymie ministra spraw zagranicznych PRL Stefana Olszowskiego (20–21 czerwca 1985)¹⁰¹. Strona włoska przekazała w użytkowanie powstającego Instytutu Polskiego apartamenty na drugim piętrze Palazzo Blumenstihl przy ulicy Vittoria Colonna nr 1 w Rzymie. Inauguracja placówki nastąpiła w 1992 roku¹⁰². Na przejściową siedzibę Instytutu w Krakowie przewidziano pierwsze piętro kamienicy przy ulicy Grodzkiej 49 (siedzibą docelową miała być kamienica przy ulicy Szewskiej 9)¹⁰³. W ten sposób relacje kulturalno-naukowe wkraczały w nowy okres (po 1989 roku), w którym diametralnie zmieniły się uwarunkowania ich rozwoju.

⁹⁸ AAN, KC PZPR, LVI-616, K. Krzysztofek, *Stosunki kulturalne Polski z państwami KBWE*, Warszawa 1985, k. nlb.; AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1011, *Promocja polskiej kultury za granicą*, k. nlb.

⁹⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1057, *Notatka informacyjna T. Kohorewicza dot. propozycji utworzenia Włoskiego Instytutu Kultury w Krakowie*, k. nlb.

¹⁰⁰ AMSZ, 33/87, w. 26, *Szyfrogram nr 1922/II z Rzymu*, 2 V 1985, k. nlb.

¹⁰¹ AMSZ, 13/88, w. 5, *Tezy do rozmów plenarnych*, Warszawa, 16 IV 1985, k. nlb.; AMSZ, 12/88, w. 1, *Notatka informacyjna na temat oficjalnej wizyty ministra spraw zagranicznych Stefana Olszowskiego we Włoszech (20–21 czerwca 1985 r.)*. Zob. również: IPN, BU 01891/11, *Uchwała nr 192/88 Rady Ministrów w sprawie porozumienia z Rządem Republiki Włoskiej w sprawie polskich instytutów we Włoszech i instytutów kultury włoskiej w Polsce*, k. 273.

¹⁰² *25 anni Istituto Italiano di Cultura di Cracovia 1987–2012*, red. Clara Celati, Stefano Mazzoni, Cracovia: Istituto Italiano di Cultura di Cracovia 2012, s. 69.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 20–22.

Konkluzje

Nawet pobieżna analiza szerszych – bo wykraczających poza proste wyliczenie wydarzeń – kontekstów polsko-włoskiej współpracy kulturalnej i naukowej w latach 1945–1989 wskazuje na niezwykle istotne znacznie, jakie dla jej rozwoju miała „wielka polityka”. Bez znajomości dynamiki „zimnej wojny” w powojennych stosunkach międzynarodowych trudno zrozumieć to, co działo się w kontaktach na linii Warszawa–Rzym.

Pod koniec lat 40. mozolnie rekonstruowana sieć powiązań kulturalno-naukowych została dotkliwie nadszarpięta przez stalinizację życia politycznego i przejawy coraz bardziej niebezpiecznej konfrontacji w stosunkach międzynarodowych. Oznaczało to przejście do etapu ścisłej kontroli relacji między państwami po obu stronach żelaznej kurtyny w Europie. W przypadku kultury przełożyło się to na wprowadzenie mechanizmów cenzury. Kultura polska we Włoszech była prawie wyłącznie prezentowana przez zdominowane przez komunistów Towarzystwo Przyjaźni Włosko-Polskiej. Rzadkie okazje do prezentowania włoskiej kultury w Polsce ograniczały się do prac i twórców związanych z ruchem komunistycznym.

„Odwilż” polityczna po śmierci Stalina doprowadziła do przejściowej liberalizacji stosunków międzynarodowych. Miała ona różne oblicza, przejawy i dynamikę. W przypadku Warszawy i Rzymu to nowe otwarcie zmaterializowało się w 1955 roku w postaci włoskich podróży wybitnych polskich uczonych, matematyków, profesorów: Kazimierza Kuratowskiego i Wacława Sierpińskiego oraz fizyka – prof. Leopolda Infelda, a także prof. Kazimierza Wyki, który nawiązał kontakty z włoskimi slawistami i polonistami. W dziedzinie sztuki dużą rangę uzyskała zorganizowana we wrześniu tego samego roku w Wenecji wystawa prac Canaletta i Aleksandra Gierymskiego. Do Włoch po długiej przerwie udały się delegacje polskich muzyków i architektów. Do Polski przyjechały pierwsze delegacje włoskich slawistów.

Ważny efekt tego ożywienia stanowiła aktywizacja działalności Stacji PAN w Rzymie i jej biblioteki, co było przede wszystkim zasługą kierującego nią od 1956 roku prof. Bronisława Bilińskiego. Stacja rzymska już w 1957 roku zaczęła organizować wykłady wybitnych polskich naukowców, publikowała własne serie wydawnicze, znacznie powiększyła swój księgozbiór.

Pomyślnym okresem w dziejach relacji polsko-włoskich w dziedzinie kultury i nauki były lata 60. O wzroście rangi tych powiązań świadczyło przede wszystkim podpisanie 25 marca 1965 roku polsko-włoskiej umowy (konwencji) kulturalnej (ratyfikowanej dopiero w 1969) oraz umowy międzyrządowej o współpracy naukowo-technicznej (27 listopada 1960). Od początku tego okresu podpisywane były programy współpracy kulturalnej, naukowej i naukowo-technicznej.

W 1965 roku otwarto Czytelnię Włoską w Warszawie (przekształconą w latach 70. we Włoski Instytut Kultury). Wobec trudności powołania polskiego instytutu kultury we Włoszech główną instytucją PRL, która zajmowała się propagowaniem kultury,

nauki i techniki polskiej we Włoszech w tym okresie, była Stacja Naukowa PAN. Od lat 60. zmianom ulegał dominujący dotychczas humanistyczny profil jej działalności. Stacja służyła odtąd również pomocą w nawiązywaniu kontaktów przedstawicielom nauk ścisłych i technicznych.

Atmosfera coraz owocniejszej współpracy kulturalnej i naukowej dalej konsolidowała się w latach 70., a to dzięki umocnieniu procesów rozbrojenia i odprężenia w stosunkach międzynarodowych. W relacjach polsko-włoskich był to okres intensywnego rozwoju, czego potwierdzeniem stały się wizyty na najwyższym szczeblu, w tym zwłaszcza Edwarda Gierka w Rzymie w listopadzie 1977 roku. Podpisywane wówczas programy współpracy kulturalnej i naukowej wskazują na rozszerzanie wachlarza form współpracy.

Ten pozytywny trend załamał się po wprowadzeniu stanu wojennego. Programy współpracy stały się wówczas oszczędne. Z przyczyn finansowych, jak też politycznych liczba wystaw polskich we Włoszech i włoskich w Polsce, występów muzyki poważnej i etnicznej, sztuk polskich wystawianych we Włoszech i włoskich w Polsce spadła do kilku lub kilkunastu rocznie. Podobnie było z wyświetlaniem filmów¹⁰⁴.

Najbardziej spektakularnym osiągnięciem organizacyjnym, wzbogacającym infrastrukturę stosunków kulturalnych w tym okresie było rozpoczęcie aktywności Włoskiego Instytutu Kultury w Krakowie (organizowanego od 1987 roku i otwartego w siedzibie przy ulicy Grodzkiej w 1989). Jego odpowiednik w postaci Instytutu Polskiego został otwarty w 1992 roku.

References

Archiwalia

- Archivio Centrale dello Stato, Roma, Aldo Moro, busta 81.
 Archivio Fondazione Gramsci, Esteri Polonia, mikr. 0493; seria 1961–1965 Esteri, busta 30, fasc. 48; seria 1961–1965 Esteri, busta 38, fasc. 24.
 Archivio Ministero degli Affari Esteri – Roma, AP 1946–1950, Polonia, 1145; Direzione Generale Affari Economici, uff. 4, Polonia 1961–1962, pacco 63.
 Archiwum Akt Nowych:
 – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 237/XXII/613, LVI-747, LVI-821, LVI-828, LVI-823, LVI-616, mikr. 2910 (dawna sygnatura 1798), LVIII-457, LVI-1011, LVI-1057, LVI-1866.
 – Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą 63, 76, 225, 227.
 – Ministerstwo Oświaty 353, 868.
 – Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego 529.
 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, BU 1585/23119, BU 01891/11.

¹⁰⁴ AAN, KC PZPR, LVI-616, K. Krzysztofek, *Stosunki kulturalne Polski z państwami KBWE*, Warszawa 1985, k. nlb.; AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, LVI-1011, *Promocja polskiej kultury za granicą*.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, z. 6, w. 8, t. 1247; z. 6, w. 83, t. 1266; z. 8, w. 22, t. 290; z. 8, w. 39, t. 505; ZD w. 36, t. 437; z. 8, w. 53, t. 722; z. 8, w. 60, t. 836; z. 8, w. 69, t. 961; 23/76, w. 8; 43/70; 24/70; 6/8, w. 64; z. 31/82, w. 3; 16/77, w. 4; 2/83, w. 2; 24/79, w. 18, t.119; 10/79, w. 37; 11/82, w. 23; 11/77, w. 37; Dep. IV, 1/84, w. 2; 3/84, w. 3; 33/87, w. 26; 13/88, w. 5; 12/88, w. 1.

Archiwum Ośrodka Dokumentacji i Zbiorów Programowych TVP, 1308/39.

Źródła drukowane

- „Dokumentacja Prasowa. Przegląd najważniejszych wydarzeń w kraju i za granicą”, Warszawa: Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa” 1955, 1956.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1977*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2009.
- „Rocznik Polityczny i Gospodarczy”, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne 1963, 1967, 1970, 1972, 1975, 1976, 1978, 1980.
- „Rocznik Statystyczny Kultury 1945–1967”, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 1969.
- „Ruch Wydawniczy w Liczbach”, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1955–1979.
- „Sprawozdania z Działalności Polskiej Akademii Nauk”, Warszawa: PAN 1970–1980.
- Umowa kulturalna między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Włoskiej sporządzona w Warszawie dnia 25 marca 1965 r.*, Dz.U. 1969, nr 15, poz. 104.

Opracowania

- 25 anni Istituto Italiano di Cultura di Cracovia 1987–2012*, red. Clara Celati, Stefano Mazzoni, Cracovia: Istituto Italiano di Cultura di Cracovia 2012.
- Bernatowicz Grażyna, *Stosunki polsko-włoskie 1944–1989*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 1990.
- Biliński Bronisław, *50-lecie Stacji Naukowej PAN w Rzymie 1927–1977*, cz. II: *Trzydzieści lat w służbie nauki i narodu*, „Nauka Polska” 1979, nr 1, s. 45–64.
- Biliński Bronisław, *Tradizione e innovazione nel dialogo scientifico polacco-italiano (1945–1969)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum 1971.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. VI: *1944/45–1989*, red. Wojciech Materski, Waldemar Michowicz, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2010.
- Hübner Piotr, *Sila przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja” 1994.
- Jarosz Dariusz, *Kultura i nauka w relacjach między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską w latach 1959–1970*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2018, z. 1, s. 41–68.
- Jarosz Dariusz, Pasztor Maria, „*Odwilż*” w *polско-włoskich stosunkach kulturalnych i naukowych w latach 1955–1958*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2012, nr 1–2, s. 339–352.
- Kedaj Aleksandra, *Najciekawsze skarby polskiej kultury na wystawie w Rzymie*, „Życie Warszawy” 1975, nr 120, s. 6.
- M.B., *Sprawozdanie z uroczystości ku czci Torquata Tassa*, „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1956, nr 2, s. 101–103.
- Okoń Jan, *Giovanniego Mavera list z Polski roku 1956*, w: *Włochy a Polska – wzajemne spojrzenia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej w Uniwersytecie Łódzkim 15–17 października 1997 r.*, red. Jan Okoń, współpr. Michał Kuran, Magdalena Kwiek, Łódź: Katedra Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych Uniwersytetu Łódzkiego 1998, s. 249–253.

- Pasztor Maria, *The “Al di là” exhibition as an episode of propaganda Cold War in Italy in 1953*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, t. 54, nr 3, s. 205–224.
- Pasztor Maria, Jarosz Dariusz, *Nie tylko Fiat. Z dziejów stosunków polsko-włoskich 1945–1989*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2018.
- Pasztor Maria, Jarosz Dariusz, *Polsko-włoskie relacje kulturalne i naukowe w latach 1945–1954*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2013, t. 47, nr 1, s. 191–208.
- Pasztor Maria, Jarosz Dariusz, *Skazani na podległość. Z dziejów stosunków polsko-włoskich 1945–1958*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2013.
- Rutkowski Tadeusz P., *Stanisław Kot 1885–1975. Biografia polityczna*, Warszawa: DiG 2000.
- Sierotnik-Mastrangelo Małgorzata, *Katedra Języka i Literatury Polskiej w Rzymie*, w: *Polonia włoska. Wybór artykułów z Biuletynu Informacyjnego „Polonia Włoska” z lat 1995–2009*, Rzym: Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej 2010, s. 141–144.
- Szol Agnieszka, *Polacy i polonistyka w Turynie*, w: *Polonia włoska. Wybór artykułów z Biuletynu Informacyjnego „Polonia Włoska” z lat 1995–2009*, Rzym: Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej 2010, s. 150–153.
- Zieliński Andrzej, *Giacomo Devoto i jego podróż do Polski (1947)*, w: *Włochy a Polska – wzajemne spojrzenia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej w Uniwersytecie Łódzkim 15–17 października 1997 r.*, red. Jan Okoń, współpr. Michał Kuran, Magdalena Kwiec, Łódź: Katedra Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych Uniwersytetu Łódzkiego 1998, s. 238–248.
- Zieliński Andrzej, *Polonistyka we Włoszech 1945–1965*, „Przegląd Humanistyczny” 1968, nr 4, s. 177–190.
- Żurawska Jolanta M., *Katedra Języka i Literatury Polskiej na Uniwersytecie L’Orientale w Neapolu*, w: *Polonia włoska. Wybór artykułów z Biuletynu Informacyjnego „Polonia Włoska” z lat 1995–2009*, Rzym: Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej 2010, s. 154–155.